

Eyyübîlerde Sultan Salâhaddîn Sonrası İktidar Mücadeleleri (589-598/1193-1202)*

The Power Struggles in Ayyubids after Saladin (589-598/1193-1202)

ABDULHALİM OFLAZ**

Öz: Sultan Salâhaddîn'in vefatından sonra oğulları arasında yaklaşık dokuz yıl boyunca iktidar mücadeleleri eksik olmadı. Başta tarafsız kalıp hakem rolü üstlenen amcaları I. Melik Âdil, bir süre sonra bu aile içi mücadelelerin ülkenin varlığını tehlikeye soktuğunu görünce duruma müdahil oldu. Nihayet 598/1202'de bütün yeğenlerini bertaraf etmeyi başararak ve yine onların hepsinden bağlılık alarak sultanlık makamına oturdu. Böylece ülkede yeniden siyasi birlik sağlandı. Makalemizin birinci bölümündede Salâhaddîn Eyyûbî'nin vefatından sonra ülkenin genel durumdan bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise hanedan üyeleri arasında başlayan iktidar mücadeleleri konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eyyübîler, Sultan Salâhaddîn, Melik Âdil, iktidar, iktidar mücadeleleri.

Abstract: There was constant power struggles between the sons of Sultan Saladin during the nine years after his demise. At the beginning, Malik al-Adil was impartial and undertook the role of mediator between his nephews. Then after a period of time observing the intra-familial contestations jeopardizing the presence of the Dynasty, he undertook a power intervention. The end course was that he succeeded to eliminate all of the influence his nephews had and then he acquired allegiance from them and ascended to the throne in 598/1202. Thus political unity was constituted again in the Dynasty. The first chapter of the paper deals with general situation of the Dynasty after demise of Saladin. The second chapter deals with the power struggles between members of the Dynasty.

Keywords: Ayyubids, Sultan Saladin, Malik al-Adil, power, power struggles.

* Bu makale, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığımız *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasi Tarihi (589-615/1193-1218)* adlı doktora tezimizden çıkarılmıştır.

** Öğr. Gör. | İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

Giriş

VI/XII. asrın ikinci yarısının ortalarında kurulan ve yaklaşık yetmiş yıl Ortadoğu'da hüküm süren Eyyûbî Devleti, adını Necmeddîn Eyyûb b. Şadı'den almaktadır. Eyyûb'un ikisi kız, toplam sekiz çocuğu vardı.¹ Esedüddîn Şirkûh adında da bir kardeşi bulunmaktaydı. İki kardeş VI/XII. yüzyılın başlarında asıl yurtları olan Duvîn'den² ayrıldılar.³ Önce Irak Selçuklularının hizmetine giren iki kardeş, bir müddet sonra da Irak Zengî ailesinin hizmetine girdiler. Bu iki kardeş Irak Zengîlerinin o dönemki lideri İmâdeddîn Zengî indinde çok hızlı bir şekilde yükseldiler. Necmeddîn Eyyûb, kısa süre içinde Zengî'nin siyasi ve idâri konularda akıl danışılan danışmanları arasında yerini alırken kardeşi Şirkûh da Zengî ordusunun başkumandanı oldu. İmadeddîn Zengî'nin 541/1146 yılındaki vefatına kadar⁴ bu iki kardeş, onunla birlikte Haçlılara karşı yürütülen bütün fetih hareketlerine katılarak⁵ büyük yararlılıklar gösterdiler. Onlar, bu konumlarını İmadeddîn Zengî'den sonra yerine geçen oğlu Nûreddîn Zengî döneminde de korudular.

Ancak Eyyûbî ailesinin tarihte güçlü bir figür olarak ortaya çıkmasını sağlayan unsur, 559/1164'te başlayan, 564/1169'a kadar üç defa gerçekleşen Mısır Seferleri olmuştur. Salâhaddîn Yûsuf da bu seferlere ordu genel komutanı olan amcası Şirkûh'un yanında katılmıştır. Üçüncü seferde Salâhaddîn'in kardeşi Ebû Bekir el-Âdil de yer almıştır.⁶ Son dönemlerde oldukça güç kaybetmiş ve zayıflamış olan Şîî-Fâtîmî Devleti'nde yönetim halifeden vezirlere geçmiş, bu sebeple de vezâret makamı için devlet erkânı arasında çok çetin kavgalar cereyan etmekteydi. Bölge-

¹ Erkek çocuklarının isimleri; Tûranşâh, Salâhaddîn Yûsuf, Ebû Bekir el-Âdil, Şahinşâh, Tuğtekin ve Böri idi. Kızları ise Sitti Şam ve Rabia Hatun'du. Bkz. Ahmed b. İbrâhîm el-Hanbelî, *Şifâü'l-Külûb fi Menâkib-i Beni Eyyûb*, Thk. Nâzım Reşîd, Vezâretü's-Sekâfe ve'l-Fünûn, Irak, 1978, s. 46.

² Azerbaycan sınırındaki Arran Bölgesinde yer alan Duvîn, (Bkz. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâr-ı Sadâret, Beyrut, 1977, c. II, s. 491; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Dâr-ı Sadr, Beyrut, ty., c. VII, s. 139) bugün Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın güneyinde yer almaktadır.

³ Ancak bu göçün babaları Şadı döneminde mi yoksa Necmeddîn Eyyûb döneminde mi olduğu hususu tarihçiler arasında tartışmalıdır.

⁴ İmâdeddîn Zengî'nin öldürülmesi konusu için bkz. İzzeddîn İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XI, Thk. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 2003c. IX, s. 339-340.

⁵ Ali Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler*, (Çev: Abdulhadi Timurtaş), Kent Yay., İstanbul, 2005, s. 71.

⁶ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. V, s. 74.

deki Haçlılar da bu iç kargaşalardan yararlanarak Mısır'ı ele geçirmek planları yapıyorlardı. Bu gibi sebeplerle bizzat Fâtimî halifesinin daveti üzerine gerçekleşen Mısır seferlerinin üçüncüsünde Şîrkûh, Fâtimî Devleti'nin hain ve entrikacı veziri Şâver'i bertaraf ederek kendisi bu ülkede vezâret makamına geçti. Fakat o, bu makamda fazla kalmadı, iki ay sonra vefat etti.⁷ Onun vefatından sonra yerine vezirlik makamına getirilen Salâhaddîn Eyyûbî, 567/1171 tarihine kadar bu makamda kaldı. Bu tarihte Nüreddîn Zengî'nin ısrarları sonucu Fâtimî Devleti'ne son veren⁸ Salâhaddîn, Nüreddîn'in 11 Şevvâl 569/15 Mayıs 1174 yılındaki vefatına kadar ona tabi olarak kaldı. Onun ölümünden sonra bağımsızlığını ilan etti. Bu tarihten vefat ettiği 589/1193 yılına kadar gerek Haçlılara karşı olsun gerekse komşu Müslüman devlet ve beyliklere karşı olsun gerçekleştirdiği mücadeleler sonucunda devletini dönemin en güçlü devletlerinden biri haline getirdi. 589/1193'te vefat ettiğinde Mısır, Suriye, el-Cezîre, Ermenistan ve Yemen'i kapsayan⁹ devletinin sınırları Yemen'den Dicle Nehri'ne, Libya'dan Nûbe'ye¹⁰ uzanmaktaydı.¹¹

1. Salâhaddîn Sonrası Eyyûbî Devletinin Genel Durumu

1.1. Ülke Topraklarının Hanedan Üyeleri Arasında Paylaşımı

Büyük bir liderin vefatından sonra devletin gücünün ve icraatının sürekliliğini sağlayacak ve onu garanti edecek kurumların olmayışı orta-

⁷ Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf bin Kızıoğlu et-Türki Sıbt İbn Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Tarihi'l-Ayân*, I-VIII, Haydarâbâd, Meclis-i Dâireti'l- Maârifî'l-Osmâniyye, 1951, c. VIII/1, s. 276.

⁸ Bkz. İzzeddîn İbn Esir, *et-Tarihü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekîyye*, Thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, Kâhire, 1963, s. 156-157; *el-Kâmil*, c. X, s. 33-35.

⁹ Franz Josef Dahlmann, *al-Malik al-Âdil Agypten und der Vordere Orient in den Jahren (588/1193 bis 615/1218)*, Grevenbürc, 1975, s. 33; Salâhaddîn vefat ettiğinde Eyyübîlerin hâkimiyeti altında; Mısır bölgesi, Hicaz, Mekke, Medine, Zebid'den Hadramevt'e kadar bütün Yemen bulunmaktaydı. Suriye'den Dımaşk, Baalbek, Humus, Banyâs, Halep, Hamâ; kıyı şeridinden de Kudüs, Gazze, Tell-Sâfiye, Askalân, Yâfâ, Kaysariye, Hayfâ, Akkâ, Taberiye, Şakîf, Safed, Kevkeb, Kerek, Şevbek, Saydâ, Beyrut, Cebele, Lazkiye, Şuğr, Sıhyavn, Belatnûs bulunmaktaydı. O dönemde el-Cezîre bölgesinden ise Harrân, Ruha, Rakka, Ra'sü'l-Ayn, Sincâr, Nusaybin, Surûc, Diyarbakır, Meyyâfarîkîn kaleleriyle birlikte Âmed ve Şehrezûr Eyyübîlerin hüküm sürdüğü yerlerdi. Ebu'l-Feth Abdulhayy b. İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, I-XI, Thk. Abdulkadir el-Arnâvud-Mahmud el-Arnâvud, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 1991, c. VI, s. 490.

¹⁰ Nûbe, Sudan'ın büyük bir kısmını, Mısır'ın da az bir kısmını içine alan geniş bir bölgedir. Nebi Bozkurt, "Nûbe", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2007, c. XXXIII, s. 222.

¹¹ Ahmed b. Yûsuf el-Kirmânî, *Ahbârü'd-Düvel ve Âsârü'l-Üvel fi't-Tarih*, I-III, (Thk: Ahmed Hatîr-Fehmî Sa'd), Alemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1992, c. II, s. 255.

çağ İslâm dünyasının trajedisiydi.¹² Yine birçok Ortaçağ İslâm devletinde olduğu gibi Eyyübî Devleti'nde de hâkim olan "ülke, hanedanın ortak malıdır," zihniyeti sonucu, Sultan Salâhaddin'in vefatından sonra ülke, hanedan üyeleri arasında taksim edildi. Sultan daha hayattayken yapmış olduğu taksimata uyularak devletin en zengin ve en büyük kısımları olan Dımaşk, Mısır, Halep ve el-Cezire onun üç oğlu ile kardeşi I. Melik Âdil arasında paylaştırıldı. Devletin kilit noktaları bunların idâresinde dört ana parçaya bölünürken hanedanın diğer üyeleri de nisbeten daha ehemmiyetsiz yerlerdeki pozisyonlarını korudular.¹³

Sultan Salâhaddîn, en büyük oğlu Melik Efdal'ı veliaht tayin etmiş, devletin idâre merkezi olan Dımaşk hâkimliğini de ona bırakmıştı. Ayrıca Kudüs, Baalbek ve bağlı yerler de onun idâresine bırakılmıştı. Mısır ve bağlı yerler sultanın ikinci oğlu Melik Azîze kalırken Halep ve bağlı yerler ise bir diğer oğlu Melik Zâhir'in yönetimindeydi. Harrân, Ruhâ, Sümeysât,¹⁴ Rakka, Ca'ber Kalesi,¹⁵ Meyyâfârikîn, Diyârbakır ve Ürdün'deki Kerek ile Şevbek mevkileri de sultanın veziri konumundaki kardeşi I. Melik Âdil'in elindeydi.¹⁶

1.2. Saltanat Makamında Melik Efdal

Sultan Salâhaddîn vefat ettiğinde en büyük oğlu ve veliahtı Melik Efdal henüz yirmi dört yaşındaydı.¹⁷ Ukala ve mağrur bir genç olan Melik Efdal,¹⁸ babası ölüm döşeğindeyken devlet erkânından bağlılık yemi-

¹² Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, Çev. Fikret İşıltan, TTK Yay., Ankara, 2008, c. III, s. 69.

¹³ Saîd Abdulfettâh Âşûr, *Mısır ve Şâm fi Asrı'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, Dârü'n-Nahda Yay., ty., s. 67.

¹⁴ Sümeysât, Anadolu topraklarında, Fırat nehrinin batı kıyısında bulunan eski bir yerleşim yeridir. el-Hamevî, a.g.e., c. III, s. 258. Günümüzde Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Adıyaman iline bağlı bir ilçe olan Samsat'ın eski adıdır. Bkz. Işın Demirkent, "Sümeysât", *İA*, I-XIII, MEB Yay., İstanbul, 1977, 5. Baskı, c. XI, s. 232.

¹⁵ Ca'ber Kalesi, Fırat nehrinin üzerinde Bâlis ile Rakka arasında, Siffin'e yakın bulunan tarihi bir kaledir. el-Hamevî, a.g.e., c. II, s. 141.

¹⁶ İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfehâni, *el-Fethü'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, Dârü'l-Menâr, Mısır, 2004, s. 328-331; İbn Esir, *el-Kâmil*, c. X, s. 225-226; Şihâbüddîn Ebü Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fi Ahbâri'd-Devleteyn en-Nüriyye ve's-Salâhiyye*, I-V, Thk. İbrâhim Şemseddîn, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, c. IV, s. 237-238; Cemâleddîn b. Muhammed b. Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb fi Ahbâr-i Beni Eyyüb*, I-V, Nşr. Cemâleddîn Şeyyâl, Kâhire, 1953, c. III, s. 3-4; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer*, I-IV, Tkd. Hüseyin Mü'nis, Dârü'l-Maarif, Kâhire, ty., c. III, s. 110; Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XX, 2. Baskı, Thk. Muhyiddîn Dib Misto, Dâru İbn Kesir, Dımaşk, 2010, c. XIV, s. 420.

¹⁷ Sibt İbn Cevzî, a.g.e., c. VIII/I, s. 434.

¹⁸ Runciman, a.g.e., c. III, s. 69.

ni aldı.¹⁹ Bu durum onun problemsiz olarak tahta çıkmasını sağladı.²⁰

Aslında Salâhaddîn'den sonra ülkenin menfaati gereği saltanat makamı sultanın kardeşi I. Melik Âdil'in hakkıydı. Çünkü o, sultanın gerek Haçlılarla yaptığı savaşlarda gerekse komşu Müslüman beylik ve devletlerle olan mücadelelerinde hep onun yanında yer almış ve defalarca siyâsî dehasını kanıtlamıştı. Hâlbuki Melik Efdal, devletin idâre merkezi olan Dımaşk'a nâib olduğu için sürekli babasının gölgesinde kalmıştı. Kendisini kanıtlayabilecek uygun bir ortam bulamadığı için de ülkenin başına geçtiğinde yeterli tecrübe ve birikime sahip değildi. Ayrıca ülkenin askerî ve sivil bürokratları Salâhaddîn'in yanında pişmiş, bu sebeple de kurt devlet adamları sıfatını hak etmişlerdi. Hem dönemin en güçlü devletlerinden biri olan Eyyübî Devleti'nin hem de bu kurnaz devlet adamlarının başına tecrübesiz, basiretsiz ve zayıf karakterli bir kişiliğe sahip olan Melik Efdal'in getirilmiş olması ülkenin bir süre sonra iç karışıklıklara ve hanedan kavgalarına sahne olmasına sebep oldu.

Sultan Salâhaddîn vefat ettiğinde I. Melik Âdil, iktası olan Kerrek'teydi. Ağabeyinin vefat haberini alır almaz Dımaşk'a gelerek yeğeni Melik Efdal'e taziyelerini bildirdi. Ancak yeni sultana bağlılık bildirmeden kendi beldelerine döndü.²¹ Salâhaddîn, I. Melik Âdil'i devlet yönetiminden uzaklaştırmak için bilinçli bir şekilde ona el-Cezîre bölgesini ikta olarak verip oraya göndermişti. I. Melik Âdil'in ilk zamanlar yeğenin sultanlığını tanımak istememesi de muhtemelen ağabeyinin bu tercihi içerlemiş olmasından kaynaklanmaktaydı.

Mısır'da ise Melik Efdal'in hanedan içerisindeki en büyük rakibi olan Melik Azîz bulunmaktaydı. Yine Melik Efdal'e rakip olabilecek bir diğer kardeşi Melik Zâhir de Halep'teydi. Sultan Salâhaddîn'in çocukları arasında sultanlık makamına yakışan belki de tek kişi oydu. Ancak hâkimi bulunduğu Halep'in iktidar mücadelelerinin yürütüldüğü bölgenin uzağında olması onu oyunun dışına itmişti. Bu sebeple Mısır-Suriye bölgesinde gerçekleşen iktidar mücadeleleri Melik Efdal, Melik Azîz ve

¹⁹ Bahâüddîn İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye*, Thk. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl), Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2. Baskı, 1994, s. 361-362.

²⁰ R. Stephen Humphreys, *From Saladin to the Mongols The Ayyubids of Damascus 1193-1260*, Albany, 1977, New York, s. 89.

²¹ İsfehânî, *a.g.e.*, s. 331; İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 226; Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 435.

Melik Âdil arasında geçmiştir. Melik Zâhir ise genelde amcasının karşısındaki ittifaklarda yer alarak oyuna müdahil olmaya çalışmıştır.

2. Salâhaddîn Sonrasında Başlayan Taht Kavgaları

2.1. Melik Efdal'in, Babasının Bürokratlarını Küstürmesi

Salâhaddîn Eyyûbî döneminde Dımaşk, devletin idâre merkeziydi. Bu sebeple de emîr ve bürokratların çoğu orada bulunmaktaydı. Dolayısıyla Melik Efdal, babasının vefatından sonra tahta çıktığında yetişmiş bürokratik bir kadroyu hizmetinde hazır buldu. Ancak devlet yönetiminde tecrübesiz olan Melik Efdal'in önünde iki seçenek vardı. Ya babasının emîr ve bürokratlarıyla birlikte yönetime devam edecek ya da bunların yerine kendi adamlarını getirecekti. O, ikinci seçeneği tercih etti. Bu kararında vezâret makamına atadığı genç ve egoist bir kişi²² olan Ziyâeddîn b. el-Esîr el-Cezerî de etkili olmuştur.

Devletin başına geçtiğinde henüz yirmi dört yaşlarında olan Melik Efdal,²³ zayıf karakterli biriydi. Saltanat makamına geçtikten bir süre sonra günlerini ve gecelerini içki ve eğlenceye hasretti. Devletin yönetimini ise tamamen egoist karakterli vezirine ve yaveri Cemâl Mühâsin b. el-Acemî'ye²⁴ bıraktı.²⁵ Onun ve vezirinin uygulamalarından rahatsız olan babasının sadık adamlarının birçoğu onun hizmetinde kalmak istemedi. Melik Efdal'in yanından ilk ayrılan da babasının kazaskeri olan Bahâeddîn İbn Şeddâd oldu.²⁶ O, Halep hâkimi Melik Zâhir'in talebi üzerine Dımaşk'tan ayrılarak Halep'e gitti ve Melik Zâhir'in hizmetine girdi.²⁷ İbn Şeddâd'ı birçok askerî başarıyı elde etmiş olan Fahreddîn Çerkez, Meymûn el-Kasrî, Sunkur el-Kebîr gibi ünlü emîrlere ile bütün Eyyûbî meliklerinin son derece ihtiram gösterdiği ve sözünü dinlediği Kâdı Fâdıl takip etti.²⁸ Bunlar ise Mısır'a giderek Melik Efdal'in hanedan içindeki en büyük rakibi konumundaki kardeşi Melik Azîz'e sığındılar.

²² İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c.III, s. 10.

²³ 565 yılında Mısır'da dünyaya gelen Melik Efdal, babası 589'da vefat ettiğinde yirmi dört yaşlarındaydı. Bkz. Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 434.

²⁴ Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, VIII/I, s. 436.

²⁵ Sıbt İbn Cevzî, *a.y.*; Cemâluddîn Ebu'l Mehasin Yusuf b. Tağrıberdî el-Atabekî, *en-Nücümü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, c. VI, s. 120.

²⁶ Humphreys, *a.g.e.*, s. 92.

²⁷ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 8.

²⁸ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 11.

Mısır'a sığınanlar, Dımaşk'taki kötü gidişata son vermesi amacıyla ısrarla Melik Azîz'i Dımaşk'a saldırtmakla uğraştılar. Onlar, muhtemelen Melik Azîz'in kendilerinden etkilenip silahına sarılacağını bilmekteydiler. Diğer taraftan vezir Ziyâeddîn, Mısır'a sığınan ümeranın Melik Azîz'i Dımaşk'a saldırmaya teşvik ettiklerini duymuştu. Bu saldırıyı önlemek için Salâhaddîn'in ölümünden sonra Melik Efdal'in elinde kalmış olan Kudüs'ü kardeşine vermesini ona tavsiye etti.²⁹ Vezirinin telkinleriyle Melik Efdal, Kudüs'ü kardeşine bıraktı. Böylece onun iyi niyetini kazanacaktı.

2.2. Melik Azîz'in Dımaşk'ı Muhâsarası

Melik Efdal, vezirinin telkinleriyle Kudüs'ü kardeşine verince bunu büyük bir kayıp olarak addetmedi. Çünkü Kudüs, manevî nüfuzundan dolayı kendisine İslâm aleminde prestij sağlasa da ekonomik açıdan büyük bir getirisi yoktu.³⁰ Kudüs'e uzun zamandan beridir sahip olmak isteyen Melik Azîz, ağabeyinin bu jestine oldukça sevindi. Öyle ki Kudüs emîrine on bin dinar göndererek askere dağıtmasını istedi. Yine hutbenin de derhal kendi adına okunmasını emretti.³¹ Ancak Melik Efdal'in Kudüs nâibleri, Kudüs'ün el değiştirmesinden oldukça rahatsız oldular. Çünkü onlar, Kudüs'teki yolsuzluklarının³² Melik Azîz tarafından ortaya çıkarılacağından korkmaktaydılar. Onların itirazları ve telkinleri sonucu bir süre sonra Melik Efdal, inanılmaz bir acemilikle Kudüs'ü kardeşine vermekten vazgeçti. Bu tutarsızlığa çok fazla öfkelenen Melik Azîz, Melik Efdal'in elindeki Nablus'u,³³ kendi komutanlarına iktâ olarak verdi. Böylece iki kardeş arasında ilk anlaşmazlık ortaya çıkmış oldu.³⁴ Aslında

²⁹ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 15; Takiyüddîn Ahmed el-Makrizî, *es-Sülûk li Ma'rifeti Düvel-i'l-Mülûk*, I-VIII, Thk. Abdulkadir Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrut, 1997, c. I/I, s. 143.

³⁰ Dahlmanns, *a.g.e.*, s. 48.

³¹ Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 143.

³² Salahaddîn Eyyübî, Kudüs giderlerinin karşılanması için bir vakıf tahsis etmişti. Oramın nâibleri, bu vakfa el uzatmış ve büyük miktârda yolsuzluk yapmışlardı. Kudüs, Melik Azîz'e verildiği takdirde bu yolsuzlukları ortaya çıkabilir ve Melik Azîz'e bu yolsuzluklarının hesabını veremeyebilirlerdi. Bu sebeple Melik Efdal'e müracaat ederek Kudüs'ü kardeşine bırakmaması hususunda onu ikna etmeye çalıştılar. Bunun için Kudüs'ün bütün giderlerini kendi iktâlarından karşılayacaklarını ve Dımaşk'a hiçbir şekilde yük olmasını sağlayacaklarını taahhüt ettiler. Melik Efdal de bunun üzerine Kudüs'ü kardeşine vermekten vazgeçti. Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 246; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 15.

³³ Nablus, Filistin'de bulunan bir şehirdir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. V, s. 248.

³⁴ Ebû Şâme, *a.y.*; İbn Vâsıl, *a.y.*

o aralar Melik Efdal'in iktâları arasında bulunan Cübeyl Kalesi'nin³⁵ Haçlıların eline geçmesi de iki kardeş arasındaki anlaşmazlığın bir diğer sebebiydi.³⁶ Bu gibi sebeplerle Melik Azîz, 590/1194 yılı başlarında Dımaşk'a bir ültimatom çekerek sultanlığın sembolü olan hutbenin kendi adına okunmasını, sikkenin de kendi adına basılmasını istedi.³⁷ Diğer taraftan da Salâhiyye,³⁸ Esediyye³⁹ ve Kürt birliklerinden oluşan muazzam ordusunu hazırlayarak Haçlıların zapt ettikleri Cübeyl'e doğru yola çıktı. Aslında gerçek niyeti Dımaşk'tı.⁴⁰ Kardeşinin niyetini öğrenen Melik Efdal ise herhangi bir savaşa girmek ve kan dökmek istemediğini söyleyerek bu meseleyi barışçı yollardan halletmek istedi.⁴¹ Ancak Vezir Ziyâüddîn el-Cezerî, Melik Efdal'in sultanın en büyük oğlu olması hasebiyle paranın da sikkenin de onun hakkı olduğunu söyleyerek kardeşine karşı herhangi bir acizlik göstermemesi gerektiğini söyledi. Diğer bazı önde gelen bürokratlar da vezire destek verince Melik Efdal, barış çabalarından vazgeçti.⁴²

Ülkede siyasî birliği yeniden tesis etmek isteyen Melik Azîz de Dımaşk'ın alınmasını, kendi sultanlığının güvencesi olarak görmektedir.⁴³ Bu sebeple ordusunu oraya doğru harekete geçirdi.⁴⁴ Bunun üzerine Melik Efdal, el-Cezîre'deki amcası I. Melik Âdil'e ve doğudaki diğer meliklere yardım çağrısında bulundu. Çünkü o, tek başına Melik Azîz'e karşı koyabilecek askerî güçten yoksundu. Bu çağrı üzerine başta I. Melik Âdil olmak üzere Hama, Halep, Humus, Musul, Baalbek ve diğer bazı beldelerin melikleri Dımaşk'ta toplandılar. Çünkü onlar, Melik Azîz'in Dımaşk'ı alması durumunda Eyyûbî Devleti'nde siyasî birliği kurmak amacıyla kendi beldelerini de ellerinden alacağını farkındaydılar.⁴⁵

³⁵ Cübeyl, Beyrut'un doğusunda bulunan meşhur bir kale şehirdir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. II, s. 109.

³⁶ Ebû Şâme, *a.y.*; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 26.

³⁷ Humphreys, *a.g.e.*, s. 94.

³⁸ Salâhiye birliği, Salâhaddin'in memlûklerinden oluşan askerî birliktir. Salâhaddin'in lakabı olan Melik Nâsir'dan dolayı bu gruba Nâsiriye de denilmiştir.

³⁹ Esediye birliği, Salâhaddin Eyyûbî'nin amcası Esedüddîn Şîrkûh'un memlûklerinden oluşan askerî birliktir.

⁴⁰ İbn Tağriberdi, *a.y.*

⁴¹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 246-247.

⁴² İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 27-28.

⁴³ Önder Kaya, "Bir Eyyubî Melikinin Portresi: Melik Efdal Nureddîn Ali B. Salâhaddin Eyyûbî", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXI, Sayı 2, Aralık 2006, s. 147.

⁴⁴ Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 144.

⁴⁵ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 234; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 29-30.

I. Melik Âdil, Dımaşk'a varır varmaz kardeşler arasında barışın sağlanması için girişimlerde bulundu. Melik Azîz ile temasa geçerek onunla Dımaşk dışında bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede onu ikna ederek savaştan vazgeçirdi.⁴⁶

2.3. Melik Azîz'in Dımaşk'ı İkinci Defa Muhâsarası

Melik Efdal, babasının birçok bürokratinin Dımaşk'tan ayrılıp Mısır'a gitmesinden sonra kendisini tamamen içkiye, oyuna ve eğlenceye vermişti.⁴⁷ Melik Efdal'ın bu aciziyeti ve ülkesinin idâresini devrettiği vezirinin kötü yönetimi, Dımaşk'ta kalan emîrleri oldukça huzursuz etmeye başlamıştı. Bu sebeple onlar da art arda Mısır'a giderek Melik Azîz'in saflarında yerlerini aldılar. Bu kötü gidişata tepki gösterip Mısır'a gidenler arasında Salâhiyyenin önde gelen komutanlarından Aclûn⁴⁸ ve Kevkeb⁴⁹ emîri İzzeddîn Üsâme ile Şemseddîn Aydemir b. Salar da bulunmaktaydı.⁵⁰ Bu ikisini Kâdı Muhyiddîn b. Ebî Asrûn izledi.⁵¹ Bunlar Mısır'a gittikten sonra bütün enerjilerini Melik Azîz'in, Dımaşk'ı tekrar kuşatması için harcadılar.

Melik Efdal, babasının emîrlerinin telkinleriyle kardeşi Melik Azîz'in aynı yıl Dımaşk'ı tekrar muhâsara niyetinin olduğunu anlayınca danışmanlarıyla istişarede bulundu. Danışmanları, iki gruba ayrılmıştı: Başını İmâdüddîn el-İsfehânî'nin çektiği yaşlı grup, diğeri de başını Vezir Ziyâüddîn el-Cezerî'nin çektiği yeni oluşmakta olan elit gruptu. O, yine vezirinin etkisinde kaldı, onun tavsiyesi üzerine kardeşi Melik Azîz'e karşı amcasından ve diğer kardeşlerinden yardım istedi. Onun yardım talebi üzerine Dımaşk'ta büyük bir kalabalık oluştu. Ancak ilk başlarda Dımaşk koalisyonunda yer almış olan Halep hâkimi Melik

⁴⁶ İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 121.

⁴⁷ Bütün vaktini içki ve eğlenceyle geçirip halktan kopuk bir yönetim sergilemesi nedeniyle kendisine 'Uyuyan Sultan' lakabı verilmişti. Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 436; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 122.

⁴⁸ Aclûn, Ürdün'ün kuzeybatısında bulunan bir şehirdir. <https://ar.wikipedia.org/wiki/عجلون>, Erişim. 24.06.2015.

⁴⁹ Kevkeb, Taberiye'nin üst tarafında uzanan dağın üstünde kurulan ve bütün Ürdün vadisine hâkim konumda bulunan kaledir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. IV, s. 494; Şemseddîn Sâmî, *Kâmûsü'l-A'lâm Tarih ve Coğrafya Lügatı*, I-VI, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1889, c. V, s. 3923.

⁵⁰ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 248; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 122; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 146.

⁵¹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 248; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 39-40; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 147.

Zâhir, amcası I. Melik Âdil'e güvenmediği için koalisyondan ayrıldı. Melik Zâhir'den hemen sonra Melik Zâfir de Dımaşk koalisyonundan çıktı Bu ikisi ağabeyleri Melik Efdal'e karşı Melik Azîz'in yanında yer aldılar.⁵²

Melik Azîz, koalisyonun zayıfladığını görünce Dımaşk'ı yeniden muhâsara etmek konusundaki cesareti arttı. Ordusunun ana vurucu gücünü oluşturan Salâhiye, Esediye ve Kürt birlikleriyle Dımaşk'a doğru yola çıktı. Ancak bu üç unsur birbirlerini çekemiyorlardı, bu yüzden de aralarında büyük problemler vardı.⁵³ Bunu fark eden I. Melik Âdil, zaman kaybetmeden Mısır ordusundaki ümerâ ile yazışarak onları büyük vaatler karşılığında kendi tarafına çekmeye çalıştı.⁵⁴ Diğer taraftan Melik Azîz'e de mektup göndererek onu Esediye birlikleri ile korkutmaya çalıştı ve onlar arasında güvensizlik oluşturmaya çalıştı. Çalışmaları kısa sürede etkisini gösterdi.⁵⁵ Esediye birlikleri ve Kürtler onun çağrısına icâbet ederek Melik Azîz'den ayrıldılar. Sadece Salâhiye birliklerinin yanında kaldığı Melik Azîz, muhâsarayı kaldırıp Mısır'a geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁶

2.4. Dımaşk Koalisyon Güçlerinin Mısır'ı Zapt Etmek İçin Yola Çıkması

Kürt birliklerinin lideri Hüsâmeddîn Ebu'l-Heycâ, I. Melik Âdil'e bir elçi göndererek Melik Azîz'in askerlerinin çoğunun kendisinden ayrıldığını, bu yüzden güçsüz düştüğünü ve derhal takip edilmesi gerektiğini bildirdi.⁵⁷ Yine Melik Azîz'den ayrılan diğer emîrlar de I. Melik Âdil ve Melik Efdal'e haber göndererek Dımaşk'tan çıkıp kendileri ile ittifak yapmaları halinde Melik Azîz'i kendilerine teslim edeceklerini taahhüt ediyorlardı.

Bunun üzerine I. Melik Âdil, yeğeni Melik Efdal'i huzuruna çağırarak ikisi bir görüşme gerçekleştirdiler. Bu görüşmede yaptıkları anlaşmaya göre Dımaşk'ın tümü ve Mısır'ın 1/3'ü Melik Âdil'e kalacak, Melik

⁵² Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 249; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 153.

⁵³ Detaylı bilgi için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 240.

⁵⁴ İbn Tağriberdi, *a.g.e.*, c. VI, s. 123.

⁵⁵ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 249-250; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 46-47; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 152.

⁵⁶ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 240.

⁵⁷ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 50-51.

Efdal de sultan olarak Mısır'ın 2/3'ünü alarak oranın hâkimi olacaktı.⁵⁸

İsrarlı çağrılar üzerine Dımaşk koalisyon güçleri, yanlarına ağır kuşatma malzemelerini almadan yola çıktılar. Mısır yakınlarındaki Bilbîs'e vardıklarında orayı kuşattılar. Ancak orada bulunan ünlü Salâhiye komutanlarından Fahreddîn Çerkez çok güçlü bir mukavemet gösterdi. Ayrıca Nil Nehri'nin taşması da koalisyon güçlerinin daha da ileri gitmelerine engel teşkil etmekteydi.⁵⁹ Yine I. Melik Âdil, Esediyeli memlûkları ile Kürt birliklerinin tekrar Melik Azîz'in tarafına geçmelerinden çekinmekteydi. Aynı zamanda I. Melik Âdil, zayıf karakterli bir kişiliğe sahip olan Melik Efdal'e de güvenmemekteydi. Melik Efdal'in, Mısır'ı alınca aralarındaki antlaşmaya sâdık kalmayacağından korkmaktaydı. Ayrıca Salâhaddîn döneminden beri elinde bulunan Mısır'daki iktâlarını da alacağından endişe duymaya başladı.⁶⁰ Bundan dolayı da Mısır'ın Melik Azîz'in elinde kalması gerektiğine karar verdi. Bu sebeple gizlice Melik Azîz'e haber göndererek kuşatmanın kaldırılması ve bir sulh antlaşmasının tesisi için Kâdı Fâdıl'ı devreye sokmasını istedi. Çünkü Kâdı Fâdıl, Salâhaddîn'in yanındaki mevkisi nedeniyle bütün Eyyübî melikleri nezdinde yüksek bir itibâra sahipti. Onun ve I. Melik Âdil'in olağan üstü çabalarıyla iki kardeş arasında sulh antlaşması yapıldı. 591/1195 yılında yapılan bu antlaşmaya göre I. Melik Âdil, Mısır'daki eski iktâlarına sahip olarak yeğeni Melik Azîz'in devlet işlerini düzeltmesi için onun atabeyi olarak artık Mısır'da kalacaktı.⁶¹

2.5. Melik Efdal'in Sultanlık Makamından İndirilmesi

Mısır'a yerleşen I. Melik Âdil, kısa bir süre içinde Melik Azîz'i etkisi altına almayı başardı. Diğer taraftan zayıf irâdeli bir kişiliğe sahip olan Melik Efdal, Mısır seferinden sonra kendini ibâdete verdi. Devletinin idâresini de yine tamamen veziri Ziyâüddîn el-Cezerî'ye bıraktı. Bunun sonucunda ülke gittikçe kötüye gitmeye başladı.⁶² I. Melik Âdil, bu kötü

⁵⁸ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 240; Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 441.; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 250; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 51.

⁵⁹ İbn Vâsıl, *a.y.*; Makrizî, *a.y.*; Dahlmanns, *a.g.e.*, s. 55.

⁶⁰ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 240.

⁶¹ Bazı tarihçiler ise onun, Melik Azîz'in hâcibi olarak Mısır'a yerleştiğini belirtmektedirler. Bkz. el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 205. Hacib, bugünkü özel *kalem müdürü* ünvanına mukabil bir ünvanıdır.

⁶² Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 441; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 250-251; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 55.

gidişata son vermek amacıyla Melik Azîz'i üçüncü defa Dımaşk'ı muhâsara etmesi için ikna etti.⁶³ İkisi Dımaşk'ın durumunu düzeltmek ve kötü vezirin idâresine son vermek⁶⁴ söylemi ile 592/1196 yılının başlarında harekete geçtiler. Melik Efdal ise bu hazırlıklardan haberdar olunca yine vezirinin etkisiyle ve kardeşi Melik Zâhir'in kışkırtmalarıyla savaşıma karar verdi.⁶⁵ Bu arada vezirin yönetiminden hoşnut olmayan Dımaşk ümerâsı da Mısır'a haber göndererek onlara destek vereceklerini bildirmişlerdi.⁶⁶ Bu emîrlerden biri de Melik Efdal'in kendisine çok güvenip Dımaşk'ın doğu kapısının savunmasını teslim ettiği İzzüddîn b. el-Humusî idi. Bu komutan, Mısır ordusu Dımaşk önlerinde görününce Melik Efdal'e ihanet ederek kapıyı açtı. I. Melik Âdil, kapıyı kendilerine açması karşılığında ona büyük vaatlerde bulunmuştu.⁶⁷ Böylece Mısır ordusu neredeyse herhangi bir dirençle karşılaşmadan Dımaşk'a girdi.⁶⁸ Melik Zâfir dışında kimse Mısır ordusuna karşı koymamış;⁶⁹ Melik Efdal de, amcasını Dımaşk'ta görünceye kadar olaydan haberdar olmamıştı.⁷⁰ Böylece daha önce iki defa Melik Azîz tarafından kuşatılmasına rağmen alınamayan Dımaşk, bu defa kan dökülmeden alınmıştı. Bu başarıda I. Melik Âdil faktörünü özellikle vurgulamak gerekir.

Melik Efdal, Dımaşk'ın düştüğünden haberdar olunca amcası I. Melik Âdil Dımaşk'ın içindeydi. Kardeşi Melik Azîz de şehrin batısında bulunan el-Meydânü'l-Ahdar'a kadar ilerlemişti. I. Melik Âdil ile Melik Azîz kendi aralarında Melik Efdal'in durumunu değerlendirerek ona Dımaşk ve çevresine karşılık Havrân bölgesindeki Sarhad Kalesi'ni vermeye karar verdiler. Bu karar gereğince de Melik Efdal'in derhal Dımaşk'tan ayrılıp oraya gitmesini istediler.⁷¹

2.6. Melik Azîz'in Kısa Süren Sultanlığı

I. Melik Âdil ile Melik Azîz Dımaşk seferine çıkmadan önce arala-

⁶³ Tarihçi İbn Haldûn ise diğer tarihçilerin hilafına Melik Azîz'in amcasını Dımaşk'ı almaya ikna etmeye çalıştığını ve Dımaşk'ı aldıklarında da orayı kendisine vereceğine söz verdiğini iddia etmektedir. Bkz. Abdurrahmân b. Haldûn, *Tarîhu İbn Haldûn*, I-VIII, Haz. Halil Şahhâde ve Süheyil Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 2000, c. V, s. 385-386.

⁶⁴ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 56.

⁶⁵ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 251; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 59-60.

⁶⁶ Sıbt İbn Cevzî, *a.y.*; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 251-252.

⁶⁷ Dahlmanns, *a.g.e.*, s. 59.

⁶⁸ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 243.

⁶⁹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 252.

⁷⁰ İbn Esîr, *a.y.*

⁷¹ Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 442; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 252.

rında bir antlaşma yapmışlardı. Bu antlaşmaya göre Melik Azîz devletin sultanı olacak, Dımaşk ise amcasına verilecekti. Melik Efdal Sarhad'a gönderildikten sonra Eyyübî Devleti'nin yeni sultanı Melik Azîz olurken Dımaşk da I. Melik Âdil'in yönetimine bırakıldı.

Dımaşk'taki işleri düzene koyan Melik Azîz, bir müddet sonra Mısır'a döndü. Bundan yaklaşık iki yıl sonra, 595/1198 yılında, Mısır'ın Feyyûm Şehri'nde geleneksel av partilerinden birine çıkan Melik Azîz, Ehramlar yakınında⁷² gördüğü bir kurdun⁷³ veya ceylanın⁷⁴ peşine takıldı. Avını yakalamak için mahmuzladığı atının ayağı tökezleyince yere düştü, göğsüne eyer kaşı saplandı.⁷⁵ Bunun etkisiyle bir süre sonra şiddetli bir hummaya yakalandı ve on üç gün sonra, yirmi yedi yaşında iken vefat etti. Vefatının ardından henüz dokuz veya on yaşlarında olan veliaht oğlu Melik Nâsirüddin Muhammed'e '*Melik Mansûr*' ünvanı verilerek Mısır'ın yeni sultanı ilân edildi. Halktan ve bütün emirlerden onun için yemîn alındı.⁷⁶ Ancak yaşı küçük olduğu için devlet işlerini onun adına yürütebilmesi için bir atabeye ihtiyaç vardı. Ülkedeki emirlerin kahir ekseriyeti Melik Efdal'den yana tavır koyunca Sarhad Kalesi'ne haber gönderilerek Melik Efdal Mısır'a davet edildi.⁷⁷ Ancak Salahiye birlikleri, atabey olarak I. Melik Âdil'in Mısır'a gelmesini istemekteydiler. Hatta bunun için birçok defa onu Mısır'a davet etmişlerdi. Fakat o sıralar Mardin muhasarasıyla meşgul olan I. Melik Âdil, Mardin'i alacağına kesin gözüyle baktığı için davetlerine icâbet etmedi.⁷⁸

2.7. I. Melik Âdil'in Sultanlık Makamına Geçmesi

Melik Efdal, yeğeni *Melik Mansûr*'un atabeyi olarak Mısır'a gelir gelmez Salâhî emirlerin muhalefetiyle karşılaştı. Onlar, Kudüs'e kaçıp⁷⁹ orayı Melik Efdal'e muhâlif olanların toplandıkları bir kale haline getirdiler. Burada toplanan Salâhiye ümerâsı Mardin önlerinde bulunan I. Melik Âdil'e yine davette bulundular. Melik Efdal'e karşı yapacağı dar-

⁷² Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 260.

⁷³ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 255; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 260; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 82.

⁷⁴ Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 460.

⁷⁵ Sibt İbn Cevzî, *a.y.*

⁷⁶ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 261.

⁷⁷ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 90.

⁷⁸ Ramazan Şeşen, "Eyyübiler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Ed: Kenan Seyithanoğlu), Kurtuluş Ofset, İst., 1989, c. VI, s. 343.

⁷⁹ Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 178.

bede kendisine her türlü desteği vereceklerini vaat ettiler. I. Melik Âdil ise artık zayıf düşmüş Mardin'i kesin olarak alacağına kanaat getirdiği için böyle riskli bir projede yer almak istemedi. Bu sebeple bu çağrıya da icâbet etmedi.⁸⁰

Diğer taraftan Melik Efdal, Kahire'de işleri düzene koyup yönetimi tamamen eline aldıktan sonra uzun zamandır kendisine karşı büyük bir intikam duygusu ve kinle dolu olduğu amcasının haddini bildirmek için ortamın uygun olduğunu gördü. Çünkü o sıralar amcası, Mardin muhâsarası için Dımaşk'ın dışındaydı. Yine amcası Melik Âdil'in oğlu Melik Kâmil de babasının yardımına koşmuştu. O da Mardin önlerindedeydi. Ayrıca Dımaşk'ı koruyan asker sayısı da oldukça azdı. Bu sebeple Dımaşk'ın savunması zaaf içindeydi.⁸¹ Bunun üzerine 15 Cemâziyelevvel 595/15 Mart 1199 günü Dımaşk'a hareket etmek üzere Kâhire'den yola çıktı. Bu arada kardeşi Melik Zâhir'den ve diğer Eyyübî meliklerinden de yardım istedi. Orduların toplanması için Kâhire dışında karargâhını kurdu. Fakat daha işin başında büyük bir hataya imza atarak yine çok ağır davrandı. Aslında hızlı hareket edebilseydi Dımaşk'ı kolay bir şekilde zapt edebilecekti.⁸² Kâhire'nin dışında çeşitli işlerle oyalanarak ancak 3 Recep 595/1 Mayıs 1199'da yaklaşık bir buçuk aylık bir gecikme ile Dımaşk'a hareket edebildi. Onun yaptığı bu büyük hata yine kendi aleyhine olmak üzere amcası I. Melik Âdil'e yarayacaktı.

Melik Efdal, gecikmeli de olsa Dımaşk'a hareket edebilmişti. Onun Dımaşk'a yürüdüğünü Kudüs'teki Salâhiye birlikleri, Mardin önlerinde bulunan I. Melik Âdil'e haber verdiler. Bunun üzerine I. Melik Âdil, Mardin önlerindeki askerlerin başında Diyarbakır nâibi olan oğlu Melik Kâmil'i bırakarak hızlıca Dımaşk'a döndü. Muhâsara, uzun ve acı veren bir yıpratma savaşı halini aldı. I. Melik Âdil, zora düştüğünde başvurduğu en etkili yöntemi, karşı cephedeki komutanlara rüşvet vererek onları kendi tarafına çekmekti. Burada da aynı yöntemi kullandı ve başarılı da oldu. Onun girişimleri sonucu Melik Efdal'in birçok komutanı askerleriyle birlikte onun tarafına geçtiler.

⁸⁰ İbn Esir, a.y.; Fâyed Hammâd Muhammed Âşûr, *el-Cihâdü'l-İslâmi Zidde's-Salibiyyîn fi'l-Asri'l-Eyyübî*, Dârü'l-İtisâm, ty., Kâhire, s. 267.

⁸¹ Kaya, a.g.m., s. 158.

⁸² İbn Esir, a.y.

Diğer taraftan I. Melik Âdil, Melik Zâhir'in Melik Efdal'e karşı hasedini biliyordu. Yine Melik Efdal'in de zayıf karakterli olup güçlü bir muhâkeme gücüne sahip olmadığına farkındaydı. Kardeşlerin bu zaaf-larını kullanmak istedi. Bunun için iki kardeşe ayrı ayrı mektuplar gön-dererek onlar arasında güvensizlik oluşturdu.⁸³ Bu arada muhâsara için Mardin önlerinde bekleyen Melik Kâmil'in de büyük meblağlara ulaşan paralarla birlikte Dımaşk'a gelmesi I. Melik Âdil'e rahat bir nefes aldırdı. Melik Kâmil'in Dımaşk'a gelmesi uzun süredir Dımaşk önlerindeki bek-leyişlerini sürdürmekte olan müttefik güçlerin halet-i rûhiyeleri üzerin-de menfi bir tesir meydana getirdi. Birbirlerinin aleyhine konuşmaya, birbirlerini kötölemeye başladılar. Ayrıca I. Melik Âdil de çeşitli manev-ralarla müttefik güçleri birbirine düşürmeye muvaffak oldu. Yine kış soğukları da başlamıştı. Bütün bunlara müttefik güçler arasındaki gü-vensizlik de eklenince onlar, birkaç ay sonra muhâsarayı kaldırmak zorunda kaldılar.⁸⁴

Melik Efdal ve müttefikleri Dımaşk'tan ayrıldıktan sonra rahatlayan I. Melik Âdil, Salâhiye birliklerinin ve Melik Efdal'in yanındaki bazı komutanların teşviki ile Kâhire'yi ele geçirmek maksadıyla yeğenin peşine düştü.⁸⁵ O, Dımaşk ve Salâhiye birliklerinin başındaki yeğeni daha Mısır'a girmeden yakalamak için hızlı bir şekilde yol almaktaydı. Melik Efdal ise ancak Bilbîs'e vardığında amcasının Kâhire'ye saldırmak üzere yola çıktığından haberdar oldu. Ancak yapabileceği bir şey artık kalmamıştı. Çünkü o, Bilbîs'e vardığında komutanları izin alarak kendi iktâlarına gitmişlerdi. İktâ'larına doğru yola çıkmış olan komutan ve askerlerini çevre beldelerden toplamak istediye de zaman darlığı ona bu imkânı vermedi. Bu sebeple amcasının önünden Kâhire'ye kadar kaçtı. Amcası da ensesindeydi. I. Melik Âdil, Kâhire açıklarında yeğeniyle girdiği çarpışmada galip gelerek 7 Rebiülâhir 596/26 Ocak 1200 günü Kâhire'ye girebildi.⁸⁶

Bundan sonra *Melik Mansûr*'un atabeyi I. Melik Âdil oldu. O, ata-bey olarak Mısır'a yerleşirken Melik Efdal'e de Meyyâfarikîn, Hânî,

⁸³ Bkz. Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 463.

⁸⁴ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 258

⁸⁵ Sıbt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 470; İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 150.

⁸⁶ İbn Vâsil, *a.g.e.*, c. III, s. 109.

Diyarbakır, Sümeysât, devletin en kuzeyindeki Cebelcûr'u⁸⁷ ve bunlara ek olarak Sarhad Kalesi'ni vererek onu Mısır'dan uzaklaştırdı.⁸⁸ Bundan kısa bir süre sonra da ümerâyı toplayarak küçük yaştaki Melik Mansûr'un sultanlığının meşrûiyetini sorgulatmaya başladı.⁸⁹ Ümerâdan gerekli desteği görünce de Şevvâl 596/Temmuz-Ağustos 1200 tarihinde hutbelerin *Melik Mansûr*'un adına okunmasını kesti. Artık hutbelerde önce onun adı, sonrasında da oğlu Melik Kâmil'in adı okunmaya başlandı.⁹⁰ Böylece *Melik Mansûr*, Mısır tahtının veliahtlığından da azledilmiş oldu.⁹¹

I. Melik Âdil, Mısır ve Dımaşk'ı Sultan Salâhaddîn'in vefatından sonra ilk defa tek elde birleştirdi ve Eyyûbî İmparatorluğunun yeni sultanı oldu. Bundan sonraki süreçte de Melik Efdal ve Melik Zâhir kardeşler, babalarının memlûkları olan Salâhiye ümerasının desteğini alıp harekete geçseler de yine amcalarına karşı herhangi bir varlık gösteremediler. Salâhaddîn Eyyûbî'nin vefatından itibaren yaklaşık dokuz yıl boyunca aile içi mücadelelerin eksik olmadığı ülkede Melik Efdal'in 1201; Melik Zâhir'in de birkaç ay sonra 1202 yılında amcalarına itaat etmeleriyle I. Melik Âdil, bütün hanedan üyelerince üst sultan olarak kabul edildi. Bundan sonra bütün Eyyûbî topraklarında hutbeler onun adına okunurken paralar da onun adına basılmaya başlandı. Sultan Salâhaddîn'den sonra Eyyûbî Devleti'nde siyasi birlik ilk defa bu dönemde sağlandı. Bu sebeple Melik Âdil, devletin ikinci kurucusu sayılır.

Sonuç

Birçok Ortaçağ İslâm devletinde var olan "*ülke, hanedanın ortak malıdır,*" zihniyeti Eyyûbî Devleti'nde de hâkimdi. Bu zihniyetin bir sonucu olarak Sultan Salâhaddîn, 589/1193 yılında vefat edince ülke hanedan üyeleri arasında paylaşıldı. Ülkenin en büyük ve en zengin kısımları olan Dımaşk, Mısır, Halep ve el-Cezire gibi devletin kilit noktaları üç büyük oğlu ile kardeşi I. Melik Âdil arasında paylaştırıldı. Sultan Salâhaddîn'in veliahtı olarak Melik Efdal, babasının vefatından

⁸⁷ Cebel Cûr, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Bingöl ilinin eski adıdır.

⁸⁸ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 116; Humphreys, *a.g.e.*, s. 116.

⁸⁹ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 110-111; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 183.

⁹⁰ Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 471.

⁹¹ Melik Mansûr'un sultanlığı, 1 yıl, 8 ay, 20 gün sürmüştür. Bkz. Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 183.

sonra tahta geçti. Hâlbuki Eyyûbî Devleti'nin menfaati icabı, Salâhaddîn'den sonra sultanlık makamına Melik Âdil'in getirilmesi gerekirdi. Çünkü o, devletin kuruluş aşamasında, Haçlılarla mücadelelerde ve komşu devlet ve beyliklerle ilişkilerde siyasî dehasını defalarca kanıtlamıştı. Ancak tahta geçen tecrübesiz ve zayıf karakterli bir kişiliğe sahip olan Melik Efdal, kısa sürede babasının en yakınındaki bürokratları küstürerek onların hanedan içinde kendisine rakip olabilecek konumdaki kardeşlerine sığınmalarına sebep oldu. Bu bürokratların teşvik ve kışkırtmalarıyla Salâhaddîn Eyyûbî'nin oğullarının harekete geçmesi sonucu Melik Efdal iktidarı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bunun üzerine çok güvendiği ve babasının yerine koyduğu amcası I. Melik Âdil'den yardım talep etti. Artık bu tarihten itibaren iktidar oyununda I. Melik Âdil'i de oyun kurucular arasında görmekteyiz.

Hanedan üyeleri arasındaki bu iç çatışmalar yaklaşık dokuz yıl sürmüştür. I. Melik Âdil'in 598/1202'de bütün yeğenlerini bertaraf etmeyi başararak ve yine onların hepsinden bağlılık alarak sultanlık makamına oturmasıyla bu iç çatışmalar sona ermiştir. Burada şöyle bir sorunun cevaplandırılması gerekir. *'Acaba baştan itibaren mi Amca I. Melik Âdil, iktidarı ele geçirmek niyetindeydi?'* Aslında o, Salâhaddîn'in vefatından sonra sultanlığın kendi hakkı olduğunu düşünmekteydi. Ancak 598/1202 tarihine kadarki olaylara ve onun bu olaylarda oynadığı rollere yakından baktığımızda 596/1200 yılının kışına kadar onun asıl hedefinin sultanlığı ele geçirmek olmadığını görürüz. Onun, yeğenleri arasındaki mücadelelerde kendi etkinliğini artırmak ve topraklarını genişletmek için, onları harcama pahasına da olsa, hiçbir fırsatı kaçırmadığını görmekteyiz. Yine bu güne kadar aile üyeleri arasında meydana gelen çatışmalarda hep onun dışındakilerin dahil olmuştu. Ancak her defasında da kazançlı çıkan o olmuştu. Ayrıca onun, Melik Aziz adına ne Mısır'da baş yönetici olduğu dönemde ne de Dımaşk'ta yönetici olduğu dönemde ona karşı herhangi bir ihanetini görmemekteyiz. Fakat son zamanlarda artık Salâhaddîn'in oğullarının yönetimde kabiliyetsiz oldukları ortaya çıkınca o, kendiliğinden sultanlık makamına yükseldi.

Kaynaklar

Âşûr, Fâyed Hammâd Muhammed, *el-Cihâdü'l-İslâmî Zıdde's-Salibiyyin fi'l-*

- Asri'l-Eyyûbî*, Dârü'l-İ'tisâm, Kâhire, ty.
- Âşûr, Saïd Abdulfettâh, *Mısır ve's-Şâm fî Asrı'l-Eyyûbiyyîn ve'l-Memâlik*, Dârü'n-Nahda Yay., ty.
- Beyyûmî, Ali, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler*, Çev. Abdulhadi Timurtaş, Kent Yay., İstanbul, 2005.
- Bozkurt, Nebi, "Nûbe", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2007, XXXIII, ss. 222-223.
- Dahlmanns, Franz Josef, *al-Malik al-Âdil Agypten und der Vordere Orient in den Jahren (588/1193 bis 615/1218)*, Grevenbûrck, 1975.
- Demirkent, Işın, "Sümeysât", *İA*, I-XIII, MEB Yay., İstanbul, 1977, 5. Baskı, XI, ss. 232-236.
- Ebû Şâme, Şihâbeddîn, *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâr-i'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, I-V, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrût, 2002.
- Ebu'l-Fidâ, *el-Muhtasar fî Ahbari'l-Beşer*, I-IV, Tkd. Hüseyin Mü'nis, Dârü'l-Maarif, Kâhire, ty.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâr-ı Sadâret, Beyrût, 1977.
- el-Hanbelî, Ahmed b. İbrâhîm, *Şifâü'l-Külûb fî Menâkib-i Benî Eyyûb*, Thk. Nâzım Reşîd, Vezâretü's-Sekâfe ve'l-Fünûn, Irak, 1978.
- el-İsfehânî, İmâdeddîn el-Kâtib, *el-Fethü'l-Kussî fi'l-Fethi'l-Kudsî*, Dârü'l-Menâr, Mısır, 2004.
- el-Kirmânî, Ahmed b. Yûsuf, *Ahbârü-d-Düvel ve Âsârü'l-Üvel fi't-Tarih*, I-III, Tah. Ahmed Hatîr-Fehmî Sa'd, Alemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1992.
- el-Makrizî, Takiyüddîn Ahmed, *es-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I-VIII, Thk. Abdulkadir Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrût, 1997.
- <https://ar.wikipedia.org/wiki/عجلون>. Erişim. 24.06.2015.
- Humphreys, R. Stephen, *From Saladin to the Mongols The Ayyubids of Damascus 1193-1260*, Albany, 1977, New York.
- İbn Esîr, İzzeddîn, *el-Kâmil fi't-Tarih*, I-XI, Thk. Muhammed Yusûf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrût, 2003.
- İbn Esîr, İzzeddîn, *et-Tarihü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, Kâhire, 1963.

- İbn Haldûn, Abdurrahmân, *Tarîhu İbn Haldûn*, I-VIII, Haz. Halil Şahhâde ve Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fıkr, Beyrût, 2000.
- İbn Hallikân, Şemseddîn Ebu'l-Abbâs, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Dâr-ı Sadr, Beyrût, ty.
- İbn İmâd, Ebu'l-Feth Abdulhayy, *Şezerâtu'z-Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, I-XI, Thk. Abdulkadir el-Arnâvud-Mahmud el-Arnâvud, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1991.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ, İsmâîl, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XX, 2. Baskı, Thk. Muhyiddîn Dîb Misto, Dâru İbn Kesîr, Dımaşk, 2010.
- İbn Şeddâd, Bahâüddîn, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye*, Nşr. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 2. Baskı, 1994.
- İbn Tağrıberdî, Cemâlüddin Ebu'l Mehasin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücûmü'z-Zâhire fi Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût, 1992.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin b. Muhammed, *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbar-i Benî Eyyûb*, I-V, Nşr. Cemalüddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1953.
- Kaya, Önder, Bir Eyyubî Melikinin Portresi: Melik Efdal Nureddin Ali B. Salâhaddîn Eyyübî, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXI, Sayı 2, Aralık 2006, ss. 139-176.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, I-III, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yay., Ankara, 2008.
- Sâmî, Şemseddîn, *Kâmûsü'l-A'lâm Tarîh ve Coğrafya Lügati*, I-VI, Mihrân Matbaası, İstanbul, 1889.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddin Ebü'l-Muzaffer Yûsuf bin Kızıoğlu et-Türki, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tarihi'l-A'yân*, I-VIII, Haydarâbâd, Meclis-i Dâireti'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1951.
- Şeşen, Ramazan, "Eyyübîler", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Ed. Kenan Seyithanoğlu, Kurtuluş Ofset, İstanbul, 1989.